

MIROVINE ZA 21. STOLJEĆE

Velimir Šonje

Zagreb: Arhivanalitika, 2022., str. 192.

U hrvatskoj akademskoj zajednici, društvenim znanostima, gotovo ne postoji dijalog o prevažnim razvojnim izazovima zemlje, a rasprave u časopisima sasvim su rijetke. Ovaj tekst je odgovor na prikaz knjige *Mirovine za 21. stoljeće*, Velimira Šonje, koji je priredio Predrag Bejaković, a objavljen je u Reviji za socijalnu politiku, 2022., 29 (3): 461–464. Pored toga, prikazuje se i spomenuta knjiga, a naslovljene teme stavljaju se u kontekst aktualnih izazova drugoga stupa mirovinskog osiguranja koje se u novije vrijeme kritički vrednuju i u medijima.

Serijski Šonjinih tekstova uobličena u knjigu nastala je zahvaljujući sponzoru – Raiffeisen mirovinskom društvu. Recenzent knjige je dr. sc. Danijel Nestić koji u tri riječi kaže da je knjiga informativna, razumljiva i uvjerljiva. Knjiga je besplatno dostupna na internetu: <https://arhivanalitika.hr/blog/mirovine-za-21-stoljece-preuzmite-besplatnu-knjigu-u-pdf-u/>.

Šonje piše kako mu je cilj: »(...) proširiti razumijevanje problema, objasniti razloge nastanka mirovinskog sustava s tri stupa, pružiti praktične informacije za lakše donošenje osobnih odluka o mirovinskoj štednji i isplati mirovina, te na kraju predložiti moguće načine za unaprjeđenje sustava« (str. 9). Autor se prihvatio ozbiljne teme i očekivalo bi se da čitatelje upućuje u izazove mirovinskih reformi u drugim zemljama, a osobito u tranzicijskim zemljama koje su provele, kao i Hrvatska, privatizaciju dijela javnog mirovinskog sustava po programu Svjetske banke. U knjizi se ne analizira zašto su te zemlje ukinule ili bitno redefinirale drugi stup. Međutim, u knjizi se ne navode

nikakvi izvori literature, samo jedna publikacija OECD-a, niti se poziva na autore i njihove radove.

Tema ove knjige potaknula je brojna istraživanja u tranzicijskim zemljama i o tome su održane često i vatrene rasprave. Jedno od takvih istraživanja provela je Međunarodna organizacija rada. Njihova studija analizira privatizaciju javnog mirovinskog sustava u trideset zemalja širom svijeta po modelu Svjetske banke te zaključuje da se radi o neuspjelom projektu koji nije doprinio održivosti mirovinskih sustava. Visoki tranzicijski troškovi negativno su utjecali na javne financije. Visoki troškovi upravljanja značili su manje pri-nose obveznih mirovinskih fondova i time manje mirovine. Osiguranici – vlasnici uplaćenih doprinosa u obveznim mirovinskim fondovima isključeni su iz upravljanja, a država nije ostvarila odgovarajući nadzor nad privatizacijom javnog novca. Zaključuje se kako je korist od privatizacije javnih mirovinskih sustava izvukao samo financijski sektor. Ovaj se projekt naziva privatizacijskim eksperimentom i preporuča se ukidanje privatiziranog II. stupa (vidjeti: Ortiz, I., Durán-Valverde, F., Urban, S. & Wodsak, V. (eds). (2018). *Reversing Pension Privatizations: Rebuilding public pension systems in Eastern Europe and Latin America*, Geneva: International Labour Organisation).

Bejaković u prikazu ističe (str. 461): »Usprkos vrlo pozitivnim učincima takvog oblika osiguranja, u Hrvatskoj postoje uporni kritičari tog modela, a u velikoj mjeri nedostaje jasne i argumentirane obrane tog pristupa te mogući prijedlozi za njihovo poboljšanje.« Ne navode se pozitivni učinci ovoga modela! Bejaković ovaj stav izriče temeljem Šonjinog iskaza: »Prikazani kompromis ojačao je kritiku drugog mirovinskog stupa. Kritika je od samih početaka bila snažna i ukazivala na ugrozu mirovinskog sustava koji sada po-

čiva na 'čileanskom neoliberalnom modelu financijalizacije', u kojem novac samo cirkulira bez stvarnih efekata«. Najglasniji kritičari predvođeni profesorima s Ekonomskog fakulteta u Zagrebu Lovrinovićem, Jakovčevićem i Jurčićem te, u kasnijoj fazi, profesorom Garačom iz Splita pojednostavljivali su problem ističući da je povrat na ulaganja fiktivan jer se najvećim dijelom alimentira iz plaćanja kamata na državne obveznice, a pritom se plaćaju i dodatni troškovi upravljanja drugim stupom (str. 73). Međutim, Šonje ne navodi njihove radove.

Šonje improvizira »svoja« načela mirovinske reforme u Hrvatskoj (str. 75–77), a ne zanimaju ga načela i ciljevi koje nam je postavila Svjetska banka (vidjeti: Svjetska banka (2000). Mirovinska reforma u Hrvatskoj, *Revija za socijalnu politiku*, 7 (2): 163–173).

Šonje negira postojanje i negativne učinke tranzicijskog troška na koji je ukazala ranije navedena studija Međunarodne organizacije rada te ističe: »Kada se problem sagledava u dugoročnoj perspektivi, otvara se mogućnost za nešto što iz kratkoročne perspektive izgleda kao paradoks: veći početni 'tranzicijski trošak reforme' (veće preusmjeravanje uplata doprinosa iz prvog u drugi stup) reformu može učiniti održivijom zbog brže manifestacije koristi u vidu postizanja većih mirovina od onih koje bi se ostvarile da se ništa nije promijenilo i zbog rastećenja izdataka prvog stupa jer se osiguranicima koji kombiniraju mirovinu iz prvog i drugog stupa isplaćuje umanjena osnovna mirovina iz prvog stupa proporcionalno manje uplaćenim doprinosima u prvi stup.« (str. 72).

Glede spomenutog tranzicijskog troška, A. Samodol (Mirovinske reforme kao trajno globalno pitanje i dizajniranje mirovinskog sustava – slučaj Hrvatske, *Međunarodne studije*, (2020.), XX (1-2), 73-95) zaključuje: »Ukupni tranzicijski trošak u razdoblju

2002. – 2019. kao ključni pokazatelj uspjeha i održivosti zamjene dijela sustava međugeneracijske solidarnosti, na kraju 2019. iznosi 104 milijarde kuna i višestruko (3,25 puta) nadmašuje ostvareni prinos obveznih mirovinskih fondova koji iznosi 32 milijarde kuna. Neto rezultat tranzicijskog troška i prinosa mirovinskih fondova je negativan i iznosi 72 milijarde kuna. Nastavak djelovanja reformiranog sustava pod istim uvjetima izdvajanja u drugi stup i jednakog ulaganja, uz rast tranzicijskog troška, nisku razinu zaposlenosti i niski rast BDP-a do 2030. podiže ukupni tranzicijski trošak na preko 200 milijardi kuna.« (str. 90). Samodol je hrvatski autor s najvećim brojem radova koji osporavaju održivost drugoga stupa. Šonjin rad koji tematizira tranzicijski trošak ne spominje navedene rezultate i rezultate drugih analiza. K tome, Šonje ne odgovara na pitanje kako je Svjetska banka u Hrvatskoj planirala pokriti tranzicijski trošak i u kojoj su mjeri ti ciljevi ostvareni (vidjeti: Svjetska banka (2000). Mirovinska reforma u Hrvatskoj, *Revija za socijalnu politiku*, 7 (2): 163–173).

Šonje kaže da se često pogrešno navodi da je glavna inspiracija za provedene reforme bio Čile (str. 65). Takav stav je u suprotnosti s ključnim analizama iznesenim u studiji Svjetske banke (1994.) *Averting the old-age crisis*, Washington, DC. Šonje kada tumači ishode mirovinske reforme u Čileu (str. 65) očitno ne uzima u obzir rad svjetskih autoriteta za mirovinske sustave – Barr, N. & Diamond, P. (2016.) *Reforming pensions in Chile*, *Polityka Społeczna*, (1), 4–9, dostupno na: <https://economics.mit.edu/files/12427>.

Kao dio ishoda reforme Šonje (str. 82) kaže kako je u Hrvatskoj do kraja 2021. akumulirano oko 133 milijarde kuna (oko 17,7 milijardi eura), što predstavlja oko 31% hrvatskog BDP-a pa je prema ovom pokazatelju daleko ispred drugih država članica EU-a iz srednje i istočne Europe.

Dakle, EU članice, tranzicijske zemlje, koje su bile uvele drugi stup ukinule su ga ili bitno redefinirale zbog njegove neučinkovitosti i neodrživosti. S druge strane, razvijene zemlje nisu privatizirale na ovakav način dijelove svojih javnih mirovinskih sustava. Pa kakvog onda smisla ima Šonjina usporedba?

Navodi se kako su sve bivše socijalističke zemlje u Europi osim Češke i Slovenije uvele mirovinsku reformu po modelu Svjetske banke. Međutim, ne kaže se zašto te zemlje nisu prihvatile takav model, a to su bile teme akademskih radova. K tome, češki je premjer Vaclav Klaus taj model nazvao *casino* ekonomijom. Važno je istaknuti kako Srbija nije prihvatila provedbu ovakve reforme uslijed pouka koje su stekli od dvije spomenute zemlje.

Bejaković hvali Šonju kako on vro lijepe i razumno objašnjava kako se u mirovinu uključuje dodatak od 27% u okviru kombinirane mirovine iz prvog i drugog stupa. Međutim, Šonju i Bejakovića treba upozoriti da se tu radilo o planiranoj mjeri kolonijalnog pristupa Svjetske banke u našoj reformi. Prihvatanje takvog plana Svjetske banke, kojim je takvo smanjivanje mirovina trebalo dijelom pokriti i tranzicijski trošak, govori o našim civilizacijskim nekompetencijama da sobom gospodarimo.

Šonje na kraju zagovara povećanje izdvajanja u drugi stup tako da bi on iznosio od 8 do 10%. Za treći stup predlažu se povećanja poticaja, a ne pita se tko šteti u trećem stupu i kako se može opravdati premiranje dobrovoljne štednje dobro stojećim građanima novcem za koji se država treba zadužiti?

Ranija analiza sadržaja hrvatskih medija pokazala je kako su oni pristrani i kako bezrezervno podržavaju drugi mirovinski stup (Bežovan, G. (2019.) Evaluacija procesa privatizacije mirovinskog sustava u

Hrvatskoj, *Revija za socijalnu politiku*, 26 (1), 1–35). Međutim, s aktualnom krizom posredovanom pandemijom COVID-19, ratom u Ukrajini, energetsom krizom i inflacijom došlo je do otvaranja dijela medija za kritički pristup temama drugoga mirovinskog stupa. Tako je novinarka Valentina Wiesner tijekom 2022. napisala seriju tekstova u *Večernjem listu*, a u jednom od njih se ističe: »Hrvatski su građani u C fondovima prošle i ove godine izgubili i oko 15 posto vrijednosti štednje: s oko 10 milijardi kuna pali su na 9,2 milijarde, što je gubitak od oko sedam posto. Inflacija je u tom razdoblju bila oko osam posto (sad je već premašila 10,8%) pa je realni efekt pada imovine dosegnuo 15-ak posto« (*Večernji list*, 10. srpnja 2022., Upitan prijelaz budućih umirovljenika u C fond). Dakle, oni koji u ovom vremenu odlaze u mirovinu i s mirovinom drugog stupa su gubitnici. U istom tekstu se navodi: »No u ovom je dijelu uistinu potreban veliki oprez jer smo bili svjedoci katastrofalnih posljedica ulaganja mirovinskih fondova u tzv. FGS-ove, fondove gospodarske suradnje, ponajprije na obveznici Nexea, dionicama IGH, Dalekovoda... Prave razmjere još ne znamo – u Hanfi kažu da će znati koliki su gubici tek kad završi investicijski ciklus u 2023. godini.«

U vrijeme pisanja knjige, koju prikazuje Bejaković, ovi su podaci bili poznati hrvatskoj stručnoj i akademskoj javnosti koja prati ovo područje.

Na tekst V. Wiesner – »Hoćemo li za svoj novac uloženi u II. stup morati doživjeti stotu!?!« (*Večernji list*, 16. srpnja 2022.) reagirao je V. Šonje: »Teško je misliti o mirovinama: osvrtno na velike pogreške u jednom tekstu iz *Večernjaka*« (vidjeti, <https://arhivanalitika.hr/blog/tesko-je-misliti-o-mirovinama-osvrtno-na-velike-pogreške-u-jednom-tekstu-iz-vecernjaka/>). Ovo je svakako vrijedan doprinos raspravama o drugom stupu, međutim, one bi bile de-

mokratskije i svrhovitije da su se vodile na stranicama novina u kojima je objavljen prvotni tekst.

U nedavnom tekstu Ljubice Gatarić »Sedam od 10 osiguranika 2. stupa koji su lani stekli uvjete za mirovinu vratilo se u 1. stup« (Večernji list, 28. ožujka 2023.) ističu se činjenice povezane uz krizno poslovanje mirovinskih fondova 2. stupa. K tome, prinosi ovih fondova u 2022. u minusu su od 4 do 5,25%. Na razmjere krize upozorava i činjenica što je neto imovina fondova na kraju 2022. iznosila 132,2 milijarde kuna, a to je za oko 809 milijuna kuna manje u odnosu na kraj 2021., bez obzira na to što su u toj godini članovi uplatili 8,3 milijarde kuna novih mirovinskih doprinosa.

U ranije spomenutoj analizi pisanja medija Gatarić se ističe kao promicateljica privatizacije javnog mirovinskog sustava. Tako u spomenutom članku zaključuje: »Mirovinski fondovi smatraju da će za pet godina, ne bude li nekih globalnih šokova kao prošle godine, polovica osiguranika 2. stupa **ostajati u dvostupnoj mirovini**, a do 2042. godine samo će se 20 posto radnika s najnižim plaćama vraćati u državni prvi stup.« Međutim, ove prognoze su u suprotnosti s oblikovanjem hrvatskog javnog mirovinskog sustava u kojem u pravilu godišnje u mirovinu ide oko 40% osiguranika u mirovinu sa statusom najniže mirovine, a njima je zapriječeno primanje mirovine iz drugoga stupa.

Na početku rasprava o privatizaciji javnih mirovinskih sustava N. Barr (Mirovinske reforme: mitovi, istine i strategijski izbori, *Revija za socijalnu politiku*, (2002.), 9 (3–4), 343–364) ističe kako se mirovinski sustavi suočavaju s rizicima i neizvjesnostima te ističe da je u slučaju rizika moguće poznavati ili evaluirati potencijalne posljedice dok to nije moguće u slučaju neizvjesnosti. Barr ističe tri neizvjesnosti: makroekonomske šokove

koji imaju negativne posljedice na sve mirovinske sustave, demografske šokove te političke rizike. Neizvjesnosti tijekom financijske krize 2008. godine bili su razlozi ukidanja ili bitne redefinicije 2. stupa u ostalim tranzicijskim zemljama. Očito, u Hrvatskoj smo suočeni s problemom s kojim se vlada nije u stanju nositi pa se pored aktualnih makroekonomskih neizvjesnosti koje trajno nagrizaju imovinu u 2. stupu ne poduzimaju nikakve reforme.

Dakle, Šonje je napisao publikaciju koja ne doprinosi opismenjavanju osiguranika i građana na objektivan način, kako je to zabilježeno na predstavljanju knjige: »Tekstovi i knjiga napisani su u okviru strateškog, sustavnog i dugoročnog cilja osnaživanja financijske pismenosti među građanima Republike Hrvatske, a svojom dinamikom i jednostavnim stilom pisanja koji njeguje Velimir Šonje privlače sve one koji o temi mirovina žele znati više« (vidjeti: <https://www.rmfm.hr/promocija-knjige-mirovine-za-21-stoljece/1739>).

Autor prikaza, autor knjige o kojoj je riječ te recenzent iste ovim su pozvani na dijalog. Nadati se je povoljnijim okolnostima i provedbi neovisne stručne i znanstvene evaluacije učinka privatizacije dijela javnog mirovinskog sustava, dakle 2. stupa, te podnošenju tog dokumenta, kao paralelnog izvještaja onome kojeg Hrvatskom saboru podnose obvezni mirovinski fondovi. To će biti civilizacijski test demokratizacije procesa odlučivanja i propitivanja izgleda za donošenje reformi mirovinskog sustava temeljenog na dokazima.

Gojko Bežovan

Studijski centar socijalnog rada,
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Zagreb, Hrvatska